

JOAN FRANCESC MIRA, DE *ELS TREBALLS PERDUTS* A *EL PROFESSOR D'HISTÒRIA*.

Els treballs perduts. Joan Francesc Mira. València, Tres i Quatre, 1989.

Purgatori. Joan Francesc Mira, Barcelona, Proa, 2002.

El professor d'història. Joan Francesc Mira. Barcelona, Proa, 2008.

Per Adolf Piquer Vidal (Universitat Jaume I).

Joan Francesc Mira ha excel·lit com a investigador, professor i creador literari. En aquest darrer aspecte, l'aparició de les tres obres relacionades amb la ciutat de València ha esdevingut una fita important pel que fa a la consideració del nostre escriptor com un dels més consolidats en el panorama català.

La seva obra gairebé sempre s'ha ocupat de la temàtica valenciana. Des de *El bou de foc* (1974), passant per *Els cucs de seda* (1975), fins arribar a *El desig dels dies* (1981), la referència local ha estat una constant. Ara bé, pel que fa a l'espai de la ciutat de València, *Els treballs perduts* (1989), *Purgatori* (2002) i *El professor d'història* (2008) fan del context urbà un eix ambiental sobre el qual giren els esdeveniments. No es tracta, per això, d'obres centrades en aquest ambient, sinó més aviat d'obres en les quals la ciutat és el decorat de fons sobre el qual descansen les accions i els pensaments dels personatges.

Més enllà del món local, la trilogia de Mira gaudeix del suport d'una estructura mítica que en tots tres casos es fonamenta en clàssics de la literatura. En la primera, la narració s'organitza d'una manera similar a l'esquema dels 12 treballs d'Hèrcules, amb afinitats comentades convenientment en alguns estudis publicats; la segona aprofita estructuralment la part del "Purgatori" de la *Commedia* del Dant, i la tercera pren com a guia referencial alguns dels motius que apareixen en el *Faust* de Goethe. La fusió dels fets concrets amb els universals literaris és un dels indicadors bàsics sobre els quals fem balanç de la narrativa més recent de l'escriptor valencià.

En ressenyes i treballs sobre l'autor ja hem pogut analitzar els paral·lelismes als quals subscriure les obres esmentades. La significació estructural i els mitemes són, en tota l'obra narrativa de Joan F. Mira, una constant buscada. El valor cultural de l'intertext, afegit al valor estructural que presenta en el textos, indica una qualitat formal digna d'esment. És a dir, l'esquelet que jau sota les pàgines de les novel·les ens ajuda, d'entrada, a explicar-nos els itineraris coincidents i les accions dels personatges protagonistes que, ben mirat, es converteixen en uns antiherois que contempen la contemporaneïtat amb l'escepticisme de l'home racional, que no acaba d'entendre la raó d'alguns fets actuals.

Si en el cas de Jesús Oliver a *Els treballs perduts* era la lluita per conservar el patrimoni en un temps en què l'especulació s'havia convertit en una de les maneres més fàcils de fer diners a la ciutat i país de València, en el cas de *Purgatori* era Salvador Donat qui cavalcava la seua Harley com un cavaller medieval intentant salvar un món que sucumbeix, simbolitzat per la malaltia; en *El professor d'història* és la banalitat humana, palesa en la monumentalitat vàcua de La ciutat de les Arts i les Ciències valenciana, allò que s'observa com a símbol de la postmodernitat, un focus de fixació sobre el qual un protagonista cansat del que l'envolta busca aprofundir en el coneixement dels fets que han passat i passen.

Això fa que l'anecdota circumstancial doni un nus d'unió entre el territori, l'escriptor i els fets històrics que l'envolten gens menyspreable. Ans al contrari, la presència del context històric i social ret evidència d'uns valors que en altre temps

s'haurien considerat de compromís. Més que no pas un biaix d'apologia o de tesi— d'allò que la vella crítica en diria *engagée*— les novel·les de Mira s'acaren amb aquests fets des de la perspectiva del personatge: Jesús Oliver lluita per convertir el palau heretat en un lloc on s'acumuli el saber d'una biblioteca; el professor Salom malda per escriure i esbrinar sobre la història contemporània alhora que manifesta una profunda decepció per la manca d'ambició cultural de la societat que l'envolta. I és precisament aquí on es produeix l'escletxa que marca les distàncies entre el personatge, l'individu, i el corrent general (o opinió generalitzada, banal, de la societat).

Aquests agonistes ho són des del moment en què intenten aplicar a allò que els circumda una perspectiva racional. La del metge, la del bibliotecari, la del professor, fracassen quan volen explicar-se les raons d'una situació, d'un esdeveniment, d'una construcció de mesura deshumana (l'home ja no és la mesura de totes les coses).

En aquest punt apareix la subversió del mite. Heracles i Faust sense redempció, amb un treball fet que no té assegurada la seua continuïtat, vaguen per la ciutat enfrontats a circumstàncies que els superen. Algun personatge secundari els dóna suport, és ben cert, però el coadjuvant —com l'intel·lectual en la societat actual— sembla esvair-se davant d'un corrent social que considera prioritàries altres coses. I ací la solitud individual enfront del corrent impetuós que marca el discórrer dels fets fa que l'estereotip de personatge que s'havia erigit en clau d'interpretació en la novel·la del XIX prengui una dimensió diferent. Ara ens trobem amb un ésser la solitud del qual ens recorda Saul Bellow. Heus ací un tast de contemporaneïtat.

El personatge de Mira és un personatge perdut, arrossegat per unes circumstàncies que representen una tendència social majoritària: vendre's el patrimoni, renunciar al coneixement llibresc, admirar la monumentalitat arquitectònica no funcional... Enfront d'això l'home sol en lluita, contracorrent, defensant la raó.

La reflexió intel·lectual potser és el punt més interessant dels treballs novel·lístics de l'autor. Pocs escriptors en català aprofiten d'aquesta manera una narració per introduir amb mestratge la digressió en la qual combreguen l'assaig i el sentit narratiu. *Els treballs perduts* es passen per un seguit d'aspectes socials, literaris, artístics i històrics mentre Jesús Oliver reflexiona sobre qüestions diverses. A *Purgatori*, la vida i la mort, les trasllacions de personatges dantescos a la quotidianitat valenciana que serveixen per iniciar reflexions sobre la literatura, la cultura, la contemporaneïtat, donen la mesura del que afirmem. El mateix ocorre amb *El professor d'història*, que aprofita algunes de les seues pàgines per aprofundir en l'anàlisi de fets diversos. Les digressions a propòsit de Gulliver, per exemple, o sobre el nazisme, són la porta d'entrada cap a la reflexió més profunda al voltant de la condició humana. És a dir, la novel·lística de Mira no és exclusivament i única una "narració" en el sentit més estricte que voldrien donar-li els puristes del contar per contar, sinó un àmpit del coneixement, recobert per una història que li serveix de suport.

Algunes ressenyes sobre l'obra darrera de Mira han estat negatives, sobretot perquè han buscat en aquesta narració allò que l'autor no pretenia mostrar: una història per entretenir el lector exclusivament. Aquesta finalitat es pot trobar en altres llibres de moda, de vida efímera, en les quals l'argument sigui allò que ofereix únicament l'autor. En el cas que ara comentem, la trama és la circumstància vital per la qual passa el personatge, però no és la pretensió fonamental que intuïm en l'autor. Al menys, així ho volem interpretar nosaltres.

Les tres novel·les de Joan Francesc Mira són llibres de pensaments, revisions de la història, recorreguts per la ciutat de València, apel·lacions als clàssics de la literatura, fusions amb la tradició literària i documental catalana, visions crítiques del món contemporani,... No és pas una història contada, aïllada, allò més interessant.

Per tant, veiem quins són els punts d'interès d'unes novel·les que, més enllà del que contenen, tenen altres atractius. Els fets contats passen com a anècdota, la forma de fer-ho, l'habilitat per presentar-los, l'ús de les digressions –ací ens aturarem ara—, participa de la capacitat integradora dels discursos en el corrent narratiu.

La presència dels clàssics i del sentit que té la mitologia en la novel·lística de Mira, integrada—com venim defensant—en el discurs narratiu, es mostra de forma febaent a fragments com el de la pàgina 47 del seu *Purgatori*: «...la pluja de Déu inundà el món el dia de l'Encarnació, Encarna Carneta, Encarnita, com la pluja de Zeus les entranyes de Dànae, no de la seua Beatriu,... », com en les pàgines en què Tirèsias es converteix en un cec del veïnat a *Els treballs perduts* o la *Nit de les bruixes* del Faust és, en *El professor d'història*, un recorregut per les zones de prostitució d'immigrants il·legals quan el protagonista s'extravia amb el seu cotxe: «El segon grup de fantasmes de carn femenina exhibint-se amb moviments com de dansa lasciva oriental va aparèixer a penes dos o tres minuts després, quan encara rodava a una marxa poc més que de pas de persona, ben arrambat a la dreta i sense alçar la vista dels pocs metres de carretera negra que anaven obrint-se a la llum dels seus fars, encara una mica atordit, garirebé tremolant... » (p.263)

Però no s'atura aquí la represa de referències a altres obres literàries. Si les al·lusions universals mostren una enciclopèdia interessant, en el cas d'aquelles que toquen de prop la cultura autòctona, el món català, no podem oblidar la represa de veus que suposa la incorporació al text narratiu de llibres significatius en la nostra història literària. A *Els treballs perduts*, per exemple, resulta interessant la incorporació d'Eiximenis com un dels elements centrals i “objecte” en el sentit que la semàntica de la narració va donar a allò perseguit pel protagonista.

Més enllà de la importància d'un llibre com a objecte assolible pel col·leccionista o bibliotecari –*Els treballs perduts*—o del llibre com a punt final de la reflexió –*El professor d'història*—, apreciem la manifestació d'altres texts nostrats. El dietari de Mossèn Porcar, correspondència del Papa Borja, Marc Antoni d'Orellana, l'Estellés, formen part d'un rerefons de citacions que converteix bona part dels paràgrafs en un joc entre el text citat i el fet que el propicia. Així, la referència a l'exili de Lluís Vives en *El professor d'història* serveix de punt per connectar la València que recorre el protagonista amb el racionalisme que regnaria a Europa en els segles següents (pp.38-42), contrast històric entre la intolerància hispana i la modernitat, amb el triomf de la il·lustració a l'exterior, al segle XVIII.

No és, per tant, una exhibició erudita, sinó una reflexió –de vegades monologada, d'altres dialogada— sobre la història, els condicionants i les conseqüències de fets que afecten els homes i l'evolució humana. És per això que tant *Els treballs perduts* com *El professor d'història* abunden en documents de tipus històric que d'una banda il·lustren el lector i d'altra manifesten una relació causa-efecte entre la realitat extratextual i els fets que la van condicionar.

En conseqüència, podem dir que el component humanista sura com una constant en l'anàlisi històrica que apareix en les pàgines narratives de Mira. Al seu torn, els personatges es converteixen en part dialogal de la història. Així, la dialèctica s'insereix hàbilment en les converses, en les digressions, en els monòlegs dels personatges com a metodologia de revisió que acaba per racionalitzar allò que els ulls del protagonista observen.

No debades *El professor d'història* es converteix en una mena de cant al component racional en l'anàlisi dels fets, tot utilitzant un mite que, malgrat les aparences, dóna molt de joc en aquest sentit. El personatge de Goethe es planteja des de l'ambició per assolir el coneixement absolut. És aquesta ansietat pel saber allò que mou

tant el professor Salom com Faust. Als peus de Faust es mostra el món i la història, als peus de Salom també la ciutat (la seua) i la història de l'Europa Contemporània, carregada de fets irracionals com ara el genocidi i les atrocitats comeses pel nazisme.

Fet i fet, d'aquesta perspectiva n'és conseqüència la visió que els texts donen del món contemporani. La contemplació del context social actual pren vida i es constitueix en motiu de reflexió associat a la narració. Ja no es tracta, per tant, de novel·les que reflexionen sobre la història únicament, sinó que també la utilitzen com a eina interpretativa de l'actualitat, per evidenciar les repercussions del temps passat.

No s'atura en aquest punt la visió històrica, perquè hi ha una voluntat d'observar els canvis de la societat actual com a eix dels canvis històrics que s'estan produint; és a dir, s'intueix el futur. La immigració en els nostres dies, per exemple, és un fet observat pels protagonistes de *El professor d'història* i *Els treballs perduts* d'una manera ben especial. En la primera, més recent, la noia romana, transmutació de la Margarida fàustica, es converteix en una mena de peça necessària per completar les necessitats familiars del professor, per ajudar a portar la càrrega feixuga de tenir cura de la muller d'aquest. No es tracta, únicament, de la contemplació de l'instant de bellesa, ni tampoc de seguir el procés del pecat i la penalitat exclusivament, sinó d'una transposició a un món actual en el qual s'explica la presència d'aquesta jove en unes circumstàncies socials d'avui.

Més enllà d'aquest personatge apareix la revisió del fet social com a tal: «..., ja s'hauria quedat sense pintura per a cobrir el Locutori: Bolívia Cuba Xile Pakistan Rússia Marroc, però aquest en tot cas no el cobriria ni li posaria cap signe interrogant, ací les mares poden parlar amb els fills que han hagut de deixar en països remots, ací els fills poden parlar amb les mares. » (*El professor d'història*, p.139)

En un sentit semblant, el senyor Li, xinès del veïnat que acaba comprant un pis vell al professor, representa una altra cara de la immigració alhora que serveix de suport per acarar la reflexió sobre la cultura oriental i mil·lenària, contrastada amb l'occidental. És un joc comparatiu entre tradició i modernitat propiciat pel que es va viure en el carrer nadiu del professor, el taller familiar i la llar on s'havia criat, amb la penetració dels productes xinesos que fan de la nostra societat part d'allò que se'n diu globalitat.

Cosa pareguda ocorre a *Els treballs perduts*, on la immigració més precària surava per les seves pàgines quan apareixien un grup d'africans, com tants que poblaren en aquells anys el centre antic de la ciutat de València. En aquell cas els ulls del narrador es fixaven en ells com a símbol del que havia esdevingut aquella zona urbana, un lloc degradat per l'ànim especulatiu i per l'abandó municipal en el qual es podien refugiar aquelles persones perquè eren els punts d'ínfima qualitat de vida, els llocs on els valencians no gosaven habitar.

Tenim, com hem vist, una part d'erudició i una part de contemplació de l'entorn que es donen la mà en les novel·les citades. Fins aquí podríem parlar de la fusió de continguts que plantegen les obres.

Ara bé, també caldria revisar si això troba una correspondència a nivell discursiu. És a dir, si el flux de la narració es pot considerar com una comunió entre parts diferents, formes de plantejar les coses molt seccionades, o més aviat podríem caracteritzar l'estil de Mira com una mena de fer fluïda.

Qui conegui els seus assajos ja sap fins a quin punt hi ha trets estilístics dominants que fan que el resultat pragmàtic, la comunicació autor-lector, prengui unes característiques determinades. La utilització de les tècniques narratives fa que en alguns punts conflueixin les veus del narrador i de diversos personatges de tal manera que s'hi jugui amb les focalitzacions dels fets. Així, podem observar contrastos de monòleg interior amb diàleg que fan un contrapunt original en alguns moments, com ara la

pàgina 10 de *Els treballs perduts*, on la fixació del protagonista en els encants físics de Marilyn, i els pensaments que se'n deriven, alternen amb les paraules d'ella, en una barreja aparentment desorganitzada que juga, com hem dit, a contrapuntar tots dos discursos reportats, de tal manera que s'aconsegueix un efecte d'agilitat narrativa molt interessant pel que fa al discurs, sobretot perquè la veu del narrador es retira hàbilment per mostrar un primer pla d'aquest joc.

La cooperació necessària del lector reclama, per tant, que infereixi cada cop quin és el personatge que està parlant, com també es demana que faci una operació semblant amb les ironies; com aquella en què l'Onofre, un dels personatges de *Els treballs perduts* afirma que és fill de Franco: «“Que jo sóc fill de Franco, ¿i vostè?” // Això mateix, va pensar Jesús, això mateix, és una bona pregunta» (p.244) o com quan utilitza la referència al discurs emès pel seu personatge emprant una paradoxa: «Mirà el rellotge i eren ja tres quarts de vuit, la campana petita va fer els tres tocs, disposava només de pocs minuts per concloure aquell *col·loqui mut*, i tenia la certesa que tot eren preguntes gastades pròpies d'un adolescent presumptuós, ... » (*El professor d'història*, 87)

El trencaclosques verbal d'aquestes obres es compona de coses dites pels seus personatges ficticis, però sovint són reproducció del que dirien homes i dones de la nostra societat, cas d'aquell que en *Els treballs perduts* culpa els socialistes d'haver omplert la ciutat de “catalanistes i de maricons”, dues categories humanes molestes per a segons qui.

La polifonia, en aquestes novel·les, ens torna sobre punts plantejats anteriorment. No es tracta únicament de considerar la veu dels personatges, hi ha altres menes de discurs que s'incorporen a allò que diu el narrador.

Ara bé, més enllà de la dialèctica social; millor dit, aprofitant els plantejaments dialèctics, apareixen citacions, referències de passada o anècdotes llibresques inserides en el flux de les paraules de la narració. I en aquest punt, sovint, s'inclou un comentari, una explicació, una anàlisi que deriva cap a l'argumentació. I ja hi som, de nou, davant de la frontera entre novel·la i assaig.